

досліджень в контексті впливу на валютно-курсове регулювання економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грошово-кредитна політика в Україні / [В.С. Стельмах, А.О. Єпіфанов, Н.І. Гребенник, В.І. Міщенко; за ред.: В.І. Міщенка.]; [2-ге вид., перероб. і доп.]. – Київ: Знання, 2003. – 421с.
2. Любунь О.С. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності / [О.С. Любунь, І.В. Іванець, Б.П. Адамик; за ред. О.С. Любуни.]; [2-е вид., перероб. і доп.]. – Київ: Університет економіки та права „Крок”, 2005. – 512с.
3. Козюк В.В. Центральний банк і грошово-кредитна політика / В.В. Козюк – Тернопіль, 2003. – 213с.
4. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки: монографія / І.О. Лютий. – Київ: Атіка, 2000. – 240с.
5. Матвієнко П.В. Розвиток грошово-кредитних відносин у трансформаційній економіці України / П.В. Матвієнко. – Київ: Наукова думка, 2004. – 256с.
6. Положение в экономике Литвы // БИКИ. – 2002. – №83. – С.4.
7. Илларионов А. Мифы и уроки августовского кризиса / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 1999. – №11. – С.44.
8. Стельмах В.С. Огляд монетарної політики в Україні за 1991-2001 рік / В.С. Стельмах // Вісник НБУ. – 2002. – №7. – С.6.
9. Бюлетень НБУ. – 2007. – №4. – С.60.
10. Вальцишен А. В девальвации гривны виновен не столько Нацбанк, сколько нежирнеспособная модель экономики Украины [Електронний ресурс] / А.Вальцишен – [Цитовано 2 червня 2009 року]. – Режим доступу <http://www.ufs.com.ua /stories /fcomments.php? CommentID=2005>

УДК 658.115.31:658.14/.17

Августин Р. Р., Саприка О. Б., Галазюк Н. М.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІСТИЧНИХ СТРУКТУР

Розкрито економічну сутність категорії „природна монополія”. Визначено характерні особливості природної монополістичної структури. Обґрунтовано об’єктивну необхідність у державному регулюванні природного монополіста. Розкрито роль прибутку, як важливого показника його фінансово-економічної діяльності.

Ключові слова: природна монополія, державне регулювання діяльності природного монополіста, ціна (тариф) монополіста, прибуток, економічний прибуток, бухгалтерський прибуток, управління прибутком, розподіл та використання прибутку.

Avgustin R. R., Saprika O. B., Galazyuk N. M.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF ACTIVITY OF NATURAL MONOPOLISTIC STRUCTURES

Economic essence of category is exposed „natural monopoly”. Certainly characteristic features of natural monopolistic structure. Grounded objective necessity for government control of natural monopolist. The role of income is exposed, as an important index him financial and economic activity.

Keywords: natural monopoly, government control of activity of natural monopolist, cost (tariff) of monopolist, income, economic earnings, accounting earning, management, distributing and use of income, an income.

Вступ. У процесах ринкової трансформації вітчизняної економіки важливу роль виконують природні монополії, оскільки безліч процесів функціонування господарсько-економічної структури суспільства тісно пов'язані зі станом ринків природних монополій, залежать від ціноутворення на них. Природні монополісти володіють надзвичайно потужною ринковою владою і суспільним значенням, тому вся решта ринків і суб'єктів господарювання вимушена враховувати їхню поведінку в прийнятті своїх економічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку і суті природного монополізму всебічно розглянуто і досліджено у наукових працях таких вчених: В. Базилевич [1], І. Борисенко [2], О. Головченко [3], М. Кампо [6,7], А. Крупський [9], Н. Лисенко [10], М. Макаренко [11], В. Нікова [12], Т. Строкань [13-15], І. Яремко [16] та ін. Разом з тим, багато теоретичних аспектів досліджуваної проблеми залишаються недостатньо розкритими та потребують подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є характеристика теоретико-методологічних аспектів діяльності природних монополістичних структур.

Виклад основного матеріалу. У сучасній економічній літературі немає єдиного підходу до визначення сутнісного наповнення категорії „природна монополія”. Більшість науковців констатують увагу на мовному аспекті („monop” – „один” і „poleo” – „продаю”), тобто підкреслюють виключне право господарюючого суб'єкта на володіння будь-чим або проведення певних заходів. Ми вважаємо, що найбільш ґрунтовним є визначення, в основу якого покладено зміст щодо функціонування монопольного підприємства як відособленої структури ринкового середовища, на якому економічно доцільно функціонувати лише одному виробнику певних послуг.

Відповідно до Закону України Про природні монополії, до природної монополії належать підприємства наступних сфер народного господарства [5]:

- транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами;
- транспортування природного і нафтового газу трубопроводами;
- транспортування інших речовин трубопроводним транспортом;
- передачі та розподілу електричної енергії;
- користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;

- управління повітряним рухом;
- зв'язку загального користування;
- централізованого водопостачання та водовідведення;
- централізованого постачання теплової енергії;
- спеціалізованих послуг транспортних терміналів, портів, аеропортів за переліком, який визначається Кабінетом Міністрів України.

Галузь, у якій функціонує природний монополіст наділена такими характеристиками:

- на ринку функціонує лише один виробник певної продукції, тому поняття „підприємство” та „галузь” у цьому випадку стають тотожними;
- товар, який виробляє природний монополіст не має близького замітника, а це означає, що споживач немає прийнятних альтернатив;
- вступ у галузь інших виробників заблокований. Відсутність конкурентів обумовлена наявністю бар'єрів для входу на ринок. Ці бар'єри можуть мати економічну, технічну, юридичну чи іншу природу;
- виробник сам установлює ціну на свій товар. Відсутність конкуренції дає змогу монополісту диктувати свою ціну. Особливо ця проблема актуальна для ринків з низькою еластичністю попиту за ціною, якими і є більшість природних монополій (адже людям дуже важко відмовитися, наприклад, від електро-, водо- чи теплопостачання).

Галузям із статусом природної монополії держава надає особливі привілеї в обмін на право уряду жорстко контролювати їх діяльність. Основною метою регулювання є забезпечення ефективності функціонування ринків, що перебувають у стані природної монополії, на основі збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів їх товарів. Регулятивні органи ставлять перед собою завдання не допустити необґрунтованого підвищення цін на продукцію монополіста або обмеження обсягу виробництва. На практиці регулювання монополій поліпшує результати їх діяльності з погляду суспільства, оскільки дає можливість знизити ціну за одночасного зростання виробництва. Для монополіста регулювання дозволяє встановити ціну (тариф) на його товари (послуги), яка б дозволила відшкодувати витрати виробництва і забезпечити отримання „справедливого прибутку”. Такою вважається ціна, встановлена на рівні середніх валових витрат виробництва. Тобто, оптимальна ціна. Визначити таку ціну можна лише за наявності достовірної інформації про попит і витрати. Однак на практиці отримати цю інформацію досить складно, оскільки середні витрати природних монополістів різні

та формуються під впливом дії цілої низки чинників. Тому теоретична модель норми прибутку на капітал є неприйнятною. На практиці ціна на товар визначається на основі норми прибутку і отриманого фірмою відношення балансового прибутку до власного капіталу, виражене у відсотках. Процес регулювання ціни здійснюється у кілька етапів (рис. 1).

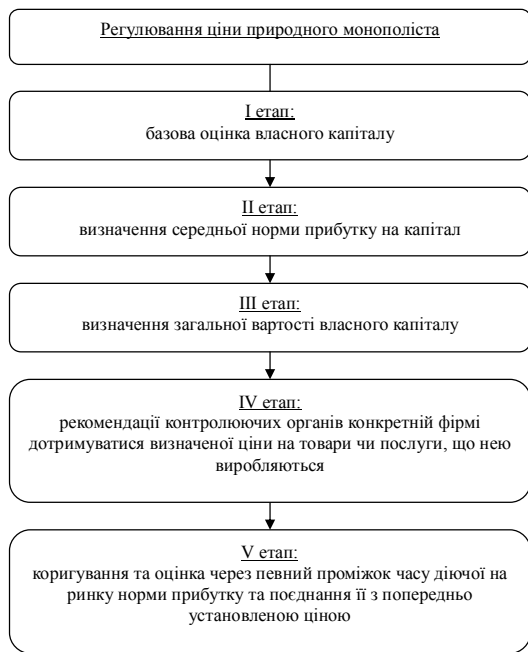

Рис. 1. Етапи регулювання ціни природного монополіста

Регулювання ціни монополіста за допомогою норми прибутку ставить її у рамки цінової моделі „середні витрати плюс прибуток”, що значною мірою послаблює стимули регульованої ринкової економіки. Так, якщо прибуток монополіста більший за витрати, то відпадає необхідність у їх мінімізації. Отже, слабшають стимули до зниження витрат. Крім того, з цією ціноутворюючою моделлю пов’язана проблема перехресного субсидіювання. За своєю суттю перехресне субсидіювання є однією з форм дискримінації цін: для однієї категорії споживачів встановлюються ціни, вищі від вартості комунальних послуг (наприклад, промисловість), для інших – нижчі (населення). Таким чином, одна категорія споживачів субсидіює другу.

Регулювання ціни за допомогою норми прибутку обмежує результат діяльності монополіста певною нормою прибутковості, чим значно знижує стимули до інноваційної діяльності. Таким чином, державне регулювання повинно оптимально збалансовувати такі два фактори, як надання природним монополістам стимулів, спрямованих на зниження вартості послуг та утримання не надто високих цін для споживачів. Важ-

ливо, щоб визначені максимальні ціни (тарифи) на товари (послуги) монополіста дали йому змогу відшкодувати витрати виробництва та отримати так званий „нормальний прибуток”, оскільки він є основним джерелом фінансування витрат на виробничий і соціальний розвиток підприємства, найвагомим джерелом централізованих ресурсів держави (у бюджет здійснюються відрахування від отриманого доходу усіма суб’єктами господарювання, значною частиною якого є прибуток). Це означає, що доходи природних монополістів повинні задовольняти не лише їхні власні фінансові інтереси, а й потреби держави на фінансування суспільних фондів споживання, розвиток науки, освіти, охорони здоров’я. Таким чином, у зростанні прибутку монополіста зацікавлені як самі монополісти, так і держава.

Прибуток як економічний показник дозволяє поєднувати економічні інтереси держави, підприємства, його працівників та фундаторів. Економічний інтерес природного монополіста як суб’єкта фінансово-економічної діяльності знаходить своє узагальнення в розмірі прибутку, який залишається в його розпорядженні і використовується для вирішення соціально-виробничих завдань. Таким прибутком є чистий прибуток. Він виступає основою подальшого розвитку підприємства. Постійне зростання чистого прибутку забезпечить природному монополісту розширення виробництва, можливість виплати дивідендів, створення резервних фондів, задоволення матеріальних потреб працівників тощо. За чистим прибутком визначається прийнятний для інвестора рівень доходності підприємства для порівняння з альтернативними варіантами інвестування. Чистий прибуток, за умови ефективного його використання, є найважливішим джерелом збільшення капіталу підприємства.

Таким чином, прибуток є важливим показником, який найбільш повно відображає ефективність фінансово-економічної діяльності природного монополіста. У зв’язку з цим виникає гостра проблема правильності його виміру. Адже, без розуміння того, як формується і оподатковується прибуток, неможлива успішна діяльність підприємства в ринковій економіці.

Питання щодо визначення прибутку є одним із найважливіших і найскладніших питань економічної науки, оскільки, як стверджував В. В. Ковальов, „прибуток – це складний розрахунковий показник, значення якого знаходиться під впливом багатьох факторів” [7]. На формування прибутку природного монополіста впливають усі чинники його діяльності, які перебувають у прямій залежності від макро- і мікроекономічного середовища. До найважливіших чинників макро-економічного середовища належать:

- економічні (рівень і зміни грошових та натуральних доходів населення, інфляція, стан та розвиток вітчизняного виробництва, податкова система);
- політичні (політична стабільність в країні);
- правові (нормативно-правова база, методи державного регулювання природних монополій);
- природні (екологічна ситуація в країні, наявність необхідних ресурсів);
- науково-технічні (рівень розвитку науки і техніки);
- соціально-культурні (рівень добробуту населення та рівень задоволення фізіологічних та раціональних норм споживання).

Чинники мікроекономічного середовища поділяються на дві групи:

- техніко-економічні (обсяг виробництва, собівартість, ціна послуг);
- комплексні (технічне вдосконалення виробництва послуг, раціональне використання виробничого потенціалу, підвищення якості комунальних послуг).

Чинники макроекономічного середовища характеризують ситуацію в державі та регіоні. Природний монополіст не може безпосередньо впливати на ці чинники, однак повинен враховувати їх у своїй діяльності. Чинники мікроекономічного середовища відображають діяльність самого природного монополіста.

Численні дослідження на предмет визначення економічного змісту прибутку призвели до розмежування таких понять, як „бухгалтерський” і „економічний” прибуток, кожен з яких має свою мету і методику визначення. Економічний прибуток являє собою різницю між рентабельністю вкладеного капіталу і середньозваженою вартістю капіталу, помноженою на величину вкладеного капіталу. Таким чином, він дозволяє порівняти рентабельність вкладеного капіталу з мінімальною необхідною доходністю і виразити отриману різницю у грошових одиницях. Від бухгалтерського прибутку економічний відрізняється на величину альтернативних витрат. Саме економічний прибуток може більшою мірою слугувати критерієм ефективності використання ресурсів. Донедавна у суспільстві панувала думка, що вже саме існування монополії в тій або іншій формі є гарантом отримання економічного прибутку. Однак це не так. Монополіст може отримувати економічний прибуток лише за умови, що попит тісно пов'язаний з витратами. Тобто доходність таких монополістичних структур, як муніципальні підприємства може існувати лише в прогресивній економіці, оскільки нові успішні інновації та енергозберігаючі технології змінюють застарілі моделі, прибуток від яких мінімальний.

В управлінні прибутком природного монополіста використовують кілька його видів:

- загальний – це весь прибуток від усіх видів фінансово-економічної діяльності до розподілу та оподаткування;
- прибуток після оподаткування – це прибуток, що залишається в розпорядженні природної монополії (чистий прибуток);
- валовий прибуток – це різниця між виручкою та виробничими витратами;
- операційний прибуток – це різниця між валовим прибутком та невиробничими витратами;
- маржинальний прибуток – обсяг виручки від продажу продукції за мінусом змінних витрат.

Важливе місце у фінансовій політиці природного монополіста займає питання розподілу і використання одержуваного прибутку як основного джерела фінансування інвестиційних потреб і задоволення економічних інтересів власників (інвесторів). Адже, як стверджує Т. Калайтан, „аналіз різноманітних концепцій прибутку дозволяє вказати напрямок, в якому відбувається пошук ефективних економічних механізмів управління суспільним розвитком і, зокрема, мікрорівневих утворень. Порівняльний аналіз концепцій і сьогодишніх економічних умов формування нової соціально-економічної системи дозволяє оцінити правильність вибраного напрямку” [3]. На наш погляд, відповідно до напрямів використання, прибуток можна розділити на дві частини:

- 1) прибуток, що спрямовується за межі підприємства у вигляді виплат власникам корпоративних прав, персоналу підприємства за результатами роботи, на соціальну підтримку тощо;
- 2) прибуток, що залишається на підприємстві і є фінансовим джерелом його розвитку. Він спрямовується на створення резервного та інвестиційного фондів.

З економічної та технічної точок зору, ефективно використаний прибуток гарантуватиме монополісту зростання його майбутніх грошових надходжень. Вибір оптимальних форм фінансування, оптимальної структури капіталу підприємства і напрямів його використання, балансування в часі надходжень і витрат платіжних засобів, підтримання належної ліквідності та своєчасності розрахунків дасть змогу досягнути поставленої мети.

Висновки. Природна монополія є відособленою структурою ринкового середовища, існування якої економічно доцільне. Галузь, у якій діє природний монополіст наділена специфічними особливостями: на ринку функціонує лише один виробник певної продукції, тому поняття „під-

приємство” та „галузь” можна розглядати як синоніми; товар, який виробляє монополіст не має близьких замінників; вступ у галузь інших виробників заблоковано; виробник сам встановлює ціну на свою продукцію.

Галузям із статусом природної монополії держава надає особливі привілеї в обмін на право уряду жорстко контролювати їх діяльність. Головна мета державного регулювання природних монополій полягає у збалансуванні інтересів держави, підприємств, працівників, гарантуванні здатності природного монополіста забезпечити зростання власного капіталу, виконати зобов'язання перед бюджетом, профінансувати інвестиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна

1. Україна. Закон. Про природні монополії №1682-III від 20.04.2000, зі змінами і доповненнями.
 2. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев – М.: Финансы и статистика, 2001. – С. 560.
 3. Калайтан Т. Інтерпретація прибутку в обліково-аналітичному забезпеченні управління на макрорівні / Т. Калайтан // Формування ринкової економіки в Україні. – Львів, Інтереко, 2003. – Спецвип. 8: Формування нової парадигми економічної теорії в Україні. – С. 447-450.
 4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / [редкол.: відп. ред. С. В. Мочерний та ін.] – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000 – 847 с.
- ### *Додаткова*
5. Базилевич В. Роздержавлення природних монопольних структур в Україні / В. Базилевич // Економіка України. – 2001. – №6. – С. 35-42.
 6. Борисенко І. Регіональні проблеми організаційно-економічного забезпечення ефективності функціонування житлово-комунального комплексу / І. Борисенко // Регіональна економіка. – 2002. – №4 (26). – С. 58-64.
 7. Головченко О.О. Вдосконалення класифікації витрат на виробництво на підприємствах житлово-комунального господарства / О.О. Головченко // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2002. – Вип. 144. – С. 43-51.
 8. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / [редкол.: відп. ред. С. В. Мочерний та ін.] – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000 – 847 с.
 9. Україна. Закон. Про природні монополії №1682-III від 20.04.2000, зі змінами і доповненнями.
 10. Кампо В.М. Проблеми становлення і розвитку комунального права України / В.М. Кампов // Концепція розвитку законодавства України. – К., 1996. – С. 153-156.
 11. Кампо В.М. Роль Конституції України у розвитку муніципального (комунального) права / В. М. Кампо // Матеріали наук.-практ. конф., Київ, 25 черв. 1997 р. – Х., 1998. – С. 20-22.
 12. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев – М.: Финансы и статистика, 2001. – С. 560.
 13. Крупський А. Соціалізація економіки на тлі надання житлово-комунальних послуг мешканцям великого міста / А. Крупський // Актуальні проблеми державного управління. – Дніпропетровськ, 2001. – Вип. 1(4). – С. 201-209.
 14. Лисенко Н. Проблеми обліку та відшкодування в тарифах на комунальні послуги деяких витрат / Н. Лисенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – №6. – С. 31-36.
 15. Макаренко М. Моделі регулювання цін на продукцію природних монополій / М. Макаренко // Ефективність реформування української економіки //Зб. наук. пр. / НАН України. Інститут економіки. – Київ, 1999. – С. 144-149.
 16. Нікова В.Л. Житлово-комунальна реформа: час дій вже настав / В.Л. Нікова // Вдосконалення системи державного управління соціально-економічними та політичними процесами в регіоні. – Одеса, 1998. – С. 370-374.
 17. Строкань Т. Соціально-економічна оцінка територіальної організації житлово-комунального господарства в регіонах / Т. Строкань // Економіст. – 2002. – №3. – С. 70-72.
 18. Строкань Т. Управління житлово-комунальним господарством: досвід Кракова / Т. Строкань // Економіка України. – 2000. – №11. – С. 74-77.
 19. Строкань Т. М. Концептуальні проблеми і напрямки демонополізації і децентралізації в житлово-комунальній сфері / Т.М. Строкань // Теорія і практика перебудови економіки. – Черкаси, – 2001. – С. 103-104.

20. Яремко І.Й. Вартісна оцінка комунальних послуг / І.Й. Яремко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. –

Львів, 2000. – Вип. 11: Інвестиції і реструктуризація економіки регіону. – С. 573-587.

УДК 335.3: 331.56 /. 57

Томашик Л. С.

ЗРОСТАННЯ БЕЗРОБІТТЯ В УМОВАХ КРИЗИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ СТРАТЕГІЧНОЇ ПЕРЕБУДОВИ РИНКУ ПРАЦІ

Досліджуються основні тенденції на ринку праці України та світу в умовах економічної кризи, а також пропонуються напрямки реформування та перебудови ринку трудових ресурсів. Визначено чинники, що діють в напрямі зростання безробіття та запропоновано систему заходів щодо регулювання безробіття в Україні.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, природне безробіття, молодіжне безробіття, робоча сила, світова фінансова криза.

Tomashyk L. S.

UNEMPLOYMENT IN THE CRISIS AND THE NEED FOR STRATEGIC RESTRUCTURING OF THE LABOR MARKET

In paper some trends of the labor market of Ukraine and the world in general are investigated, as well as strategic reforms and restructuring labor market. We propose some measures to regulate the system of unemployment in Ukraine

Keywords: labor market, unemployment, natural unemployment, youth unemployment, labor force, global financial crisis.

Вступ. Український ринок праці склався під впливом як інерції розпаду планово-централізованої системи організації праці та трансформаційної кризи, так і позитивних процесів соціально-економічних перетворень. Стан ринку праці визначається як становищем економіки в цілому та діями у сфері макроекономічного регулювання, так і ефективністю дій у різних сферах соціальної політики, зокрема в галузях загальної та професійної освіти, пенсійного забезпечення, житлової політики тощо. На ринок трудових ресурсів впливає функціонування усіх без винятку сфер економіки, зокрема світова фінансова криза призвела до різкого зростання безробіття. Саме тому необхідним є аналіз основних тенденцій на ринку праці та розробка стратегічних рішень щодо реформування ринку трудових ресурсів.

Проблема безробіття займає чільне місце в наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Основна увага більшості дослідників

зосереджена на проблемах зростання безробіття в умовах глобалізації, створення ефективного механізму управління трудовими ресурсами, проблеми молодіжного безробіття та реформування системи освіти. Однак, останнім часом науковці все більше пишуть про зростання безробіття у зв'язку з кризою, що охопила практично всі сфери економіки. Так, Пищуліна О. зазначає, що з одного боку, ринок праці – елемент економічної системи, від якого залежать вектор і темпи макроекономічної динаміки, з іншого – він опосередкує вплив макроекономічного розвитку на добробут населення та на стан багатьох соціальних процесів [4]. Ткаченко Л. стверджує, що оцінюючи вплив фінансово-економічної кризи на рівень безробіття, необхідно зважати на те, що динаміка ринку праці має більш інерційний характер порівняно з ВВП унаслідок наявності певного запізнення в реагуванні попиту та пропозиції робочої сили [7, с. 4]. Томаш Фіала вважає, що криза різко змінила ситуацію на ринку праці і те що від-